

BIHAR MEGYEI ÉSZREVÉTELEK AZ 1827. ÉVI TANÜGYI RENDSZERES BIZOTTMÁNY MUNKÁLATÁHOZ

Bényei Miklós

A magyarországi polgári átlakulás útján fontos állomás volt az 1827: VIII. tc. által kiküldött országos rendszeres bizottmány és albizottságainak működése. Barta István mutatott rá először — s ma már ez a vélemény általánosan elfogadott —, hogy a munkálatok 1831—32-ben lezajlott megyei vitái fordulópontot jelentettek a hazai polgárosodás folyamatában: a magyar reformellenzék ekkor lépett fel első ízben egységesen; ekkor formálódott először rendszerré a liberális reformprogram; lényegében innen számíthatjuk a reformmozgalom, a reformkor kezdetét.¹

A tanügyi munkálat és a megyei vélemények

Az operátumok létrejötte és országos tanácskozás alá vétele kedvezően hatott a művelődésügyre, ezen belül az oktatásügyre is. Először fordult elő, hogy az ország politikai közvéleménye, a politikai jogokkal rendelkező nemzeti vezető réteg átfogó igénnyel foglalkozott a közoktatás, a nevelés kérdéseivel. A tanügyi albizottság munkálata alkalmat adott a nemzeti fejlődés eszméinek sokoldalú kifejtésére, s a polgári típusú kultúra főbb követelményeinek számbavételére, megfogalmazására.

A magyar országgyűlés már 1791-ben országos bizottságokat (deputatio regnicolaris) küldött ki tagjai sorából azoknak a tárgyaknak a rendszeres kidolgozására, amelyeket a diétán nem tudtak bevégezni. Az 1791: XV. és LXVII. tc. értelmében a nemzeti művelődés jó néhány kérdése is a bizottságok napirendjére került.² Az 1793-ban elkészült munkálatok (köztük a tanügyi) számos, az adott időszakban korszerűnek mondható, többnyire a felvilágosodás szellemében fogant elvet, indítványt tartalmaztak. Az or-

1 *Barta István*: A fiatal Kossuth. Bp. 1966. 31., 43., 97—154., 164—173. old. Az ő nyomán: *Gergely András*: A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában. *Tiszatáj*, 1974. 6. sz. 37—41. old. Újabban: *Vörös Károly*: Abszolutizmus és rendiség konfliktusának kiújulása (1812—1830). Magyarország története. 5. köt. 1790—1848. Bp. 1980. 634., 639—643., 662. old. *Gergely András*: A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása (1830—1840). Uo. 691—696. old. (a továbbiakban: *Gergely*, 1980.).

2 Magyar törvénytár. 1740—1835. évi törvénycikkek. Bp. 1901. 163. és 205. old.

szágyűlés azonban sosem tárgyalta őket; ezt a megerősödött ferenci abszolútizmusnak sikerült megakadályozni.³

1825-ben úgy tűnt, hogy az operátumok mégiscsak az országgyűlés elé kerülnek. A királyi proposíció (előterjesztés) is sürgette ezt,⁴ sőt az 1826. január 20-án kelt feliratban a rendek úgy nyilatkoztak, hogy a tanügyi munkálat máris tanácskozás alá vehető.⁵ A kormány halogató taktikája miatt azonban a tárgyalás ezúttal is elmaradt. Az 1793-as javaslatok felülbírlására és kiigazítására, továbbá új tervezetek és törvényjavaslatok kidolgozására viszont az 1827:VIII. törvénycikkkel újabb országos bizottságot küldtek ki, amely albizottságokra oszlott.⁶

A tanügyi albizottság (deputatio litteraria) 1828. január 29. és 1829. január 10. között ülésezett.⁷ Figyelme a köznevelés egészére kiterjedt, bár a protestánsok és a görögkeletiek iskoláival — mivel ezek az egyházak tanügyi téren is autonómiát élveztek — csak érintőlegesen foglalkozott. Megvizsgált valamennyi iskolafokozatot és fajtát a nemzeti (elemi) iskoláktól az egyetemig; tárgyalt az alapítványokról és a konviktusokról, a leánynevelésről, továbbá a tanügyi igazgatásról is. Munkálata⁸ — amelyet a megyék követelésére az 1830-as diéta után nyomattak ki⁹ — nem jelentett lényeges előrelépést az 1793-as tervezethez és a fennálló gyakorlathoz képest, s szinte elmaradt a közvélemény várakozásától. Alapállása konzervatív; megragadt a retrográd deákos-retorikus műveltségességénél, s tovább akarta éltetni a közoktatás rendi tagozódását. Néhány valóban korszerű, előremutató részletétől eltekintve nem volt képes megfelelő választ adni a nemzeti önrendelkezés és a társadalmi-gazdasági fejlődés igényéből fakadó kérdésekre. Még az 1825—27-es országgyűlésen elhangzott, megfogalmazott oktatáspolitikai javaslatok többségét is mellőzte.¹⁰ Mindazonáltal ráirányította a figyelmet egy sor megoldatlan problémára, törvényes alapot teremtett az oktatási reformok követeléséhez.

A reformtábor élt is ezzel a lehetőséggel. Számos megyében az országos küldöttség munkálatával szembenálló vagy attól döntő pontokon eltérő véleményeket fogalmaztak meg, fogadtak el; némely helyen gyökeres, radikális változtatásokat szorgalmaztak. Ki akarták ragadni a köznevelést az idegen (bécsi) kormányzat kezéből; magyar tannyelvű, nemzeti szellemű és polgári jellegű oktatást kívántak megvalósítani; elő szerették volna moz-

3 *Felhő Ibolya—Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár. Bp. 1961. 268. old., *Kármán Mór*: Közoktatási tanulmányok. Bp. 1911. 2. köt. 112—113. old.

4 Az 1825—27. évi országgyűlés írásai. 1. köt. Pozsony, 1825. 21. old.

5 Uo. 1. köt. 140—146. old.

6 Uo. 3. köt. 1742—1743. old.

7 Összetételéről, tevékenységéről ír *Kornis Gyula*: A magyar művelődés eszményei 1770—1848. Bp. 1927. 2. köt. 7—10. old. L. még: *Kármán M.*: i. m. 2. köt. 140—144. old.

8 *Opinio Excelsae Regnicolaris-Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67:1790/1. elaboratis Systematicis Operatis Articulo 8.1827. emissae, circa Objecta Rei Litterariae*. Pozsony, 1830. 144. old. 12. t.

9 *Gergely*, 1980. 690. old.

10 A tanügyi operátumot legrészletesebben *Kornis Gyula* ismerteti: i. m. 2. köt. 10—30. old. L. még: *Kármán M.*: i. m. 1. köt. 120—126. old. 2. köt. 118—119. old. *Bajkó Mátyas*: Nemzeti nevelésügyünk a reformkorban. Db. 1969. 35—37. old. *Vörös K.*: i. m. 659—660. old.

dítani a nemzeti egység megteremtését. Fellelhető törekvésekben a fejlettebb, műveltebb országokhoz való felzárkózás szándéka is.¹¹

Bihar megyében is a reformellenzék álláspontja kerekedett felül; az elmondottak zöme az itteni rendek állásfoglalására is jellemző. A bihari vélemény több vonatkozásban túllépett a tanügyi munkálaton, s jó néhány progresszív indítványt tartalmazott. Különösen szemléletesen és erőteljesen fogalmazódott meg a magyar nyelv teljes uralomra juttatásának és annak igénye, hogy a nemzeti önrendelkezés az oktatásügyben is érvényesüljön.

Bár nyomtatásban is megjelent,¹² a Bihar megyei észrevételekről csupán Barta Istvánnál találunk egy-két utalást. A helytörténeti munkák eddig teljesen figyelmen kívül hagyták; nemhogy elemzésére, de még ismeretetésére sem vállalkozott senki. Most annak reményében teszünk kísérletet e hiány pótlására, hogy használható adalékokat szolgáltatunk a reformkori haladó mozgalmak, valamint a Bihar megyei művelődés- és eszmetörténet további kutatásához.

A Bihar megyei tanácskozások

Miként szerte az országban, Bihar vármegyében is 1831 elején fogtak hozzá a rendszeres bizottmány munkálatainak felülvizsgálatához. Az 1831. január 24-i közgyűlésen gróf Zichy Ferenc főispán kezdeményezésére egy küldöttséget választottak,¹³ amelynek azt a feladatot szabták, hogy az 1791-es „régibb Országos Küldöttségek munkáit is a jelen lévőkkel egybevetőleg tegye figyelmes munkásságának tárgyává”, s ennek alapján készítse el a leendő követutatisítás javaslatát.¹⁴

A bizottság elnöke Sombory Imre (1784—1871) első alispán, az 1825—27. és 1830. évi országgyűlés egyik bihari követe lett. Habsburg-barát középirtokos, ám egyúttal a magyar nyelvharc kezdeti szakaszának résztvevője is. Az 1825. november 2-i kerületi ülésen sokak kívánságát szavakba öntve javasolta, hogy a tanítás nyelve minden közép- és főiskolában a magyar legyen.¹⁵ 1832-ig volt Bihar megye alispánja; addig odaadással irányította a rendszeres munkálatokat átvizsgáló küldöttség tevékenységét is. A munka utolsó szakaszában az új első alispán, Tisza Lajos vette át az elnöki tisztet.¹⁶

Tisza Lajos (1798—1856) hivatalból — mint akkori főjegyző — került be a bizottságba. Ekkor még nem volt kialakult politikai-ideológiai arcu-

11 Barta I.: i. m. 167—168. old. *Gergely*: 1980. 694. old.

12 Az 1827-dik esztendei 8dik törvényczikkely' következtésében készült országos rendszeres munkák megvizsgálására tekintetes nemes Bihar vármegye által a' tudományos tárgyokban rendelt biztosságnak észrevételei 's ezek' folytában költ végzések. Nagyvárad, 1833. 9 old. (A továbbiakban: *Észrevételei*...)

13 Bihar vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei, HBML. IV. A. 1/a. 24. old.

14 Uo. 26—27. old.

15 *Vaszary Kolos*: Adatok az 1825-i országgyűlés történetéhez. Győr, 1883. 13. old. *Szilágyi István*: Kritikai adatok... Adalékok a M. T. Akadémia megalapítása történetéhez. Bp. 1877. 22. old. Életrajzi adatok: *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. 12. köt. Bp. 1908. 1232. has.; *Reiszig Ede*: Bihar vármegye története. Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp. 1901. 555. old. (a továbbiakban: *Reiszig*, I.)

16 *Észrevételei*... 3. old.

ta: még ingadozott az ellenzékiesség és a kormánypártiság között. Csak a következő években vált egyre inkább konzervatív és aulikus politikussá, egyikévé a hírhedt adminisztrátoroknak.¹⁷

A küldöttség legjelentősebb tagja kétségkívül Beöthy Ödön (1796—1854) volt, aki már az 1830-as országgyűlésen — mint bihari követ — a formálódó reformtáborhoz tartozott. Pozsonyban jelen volt azokon a megbeszéléseken is, ahol az ellenzék az operátumokkal kapcsolatos megyei viták előkészítéséről, a kialakítandó közös álláspontokról tárgyalt.¹⁸ Az országgyűlésről hazajövet a bihari ellenzék megszervezője, a liberális eszmék itteni propagátora. Élénk temperamentumú, kiváló szónok, aki egyaránt hangoztatta a nemzeti önállás és a polgári reformok szükségességét. A későbbi diétákon az oktatáspolitikai vitákban is nagy részt vállalt, így feltételezhető, hogy a szóban forgó Bihar megyei észrevételek haladó javaslatainak többsége az ő kezdeményezésére vagy legalábbis támogatásával került be a dokumentumba.¹⁹

Forrásaink tanúsága szerint valószínűleg Beöthyhez állt közelebb, az ő általa képviselt elveket, törekvéseket pártolta Csengery Antal, a képzett és keresett nagyváradi ügyvéd,²⁰ Miskoltzy Károly, a központi járás fiatal esküdte²¹ és az idős Szlávy János (1772—1840), a jakobinus mozgalom egykori elítélte.²²

A kormánypártiak közé sorolható Juritskay László (1756—1841),²³ Klobusitzky Ignác²⁴ és Ravazdy István (1794—?) táblabíró,²⁵ s ekkor még Hodossy Miklós (1807—?) számvevő (1832-től főjegyző) is, aki 1848—49-ben már a forradalmi erők oldalán állt, s az egyik legtevékenyebb kormánybiztos lett.²⁶

A katolikus egyházat Dellinger János és Sípos József (1794—1837)²⁷ váradi római katolikus kanonokok, továbbá Muntyán Mihály görög katolikus kanonokok képviselték. Nyilván megnyerték maguknak a nagyváradi, a váradolaszi és a váradvelencei egyházi nemesek hadnagyait (nevük nem ismeretes) is.

A többiek — Péchy Ferenc, báró Rudnyánszky Sándor, Szilágyi Lajos és Verner Jakab táblabírók, Budaházy Antal tiszti főügyész, az aljegyző (valószínűleg Kiss Károly) és Ferdényi Antal főszolgabíró (aki 1832-ben

17 Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. Bp. 1969. 870. old. *Reiszig Ede*: Bihar vármegye kiváló születettei. Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp. 1901. 668. old. (a továbbiakban: *Reiszig*, II.). *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848—49-ben. Nagyvárad, 1885. 25. old.

18 *Barta I.*: i. m. 152. old.

19 Életrajzát, pályáját vázlatosan ismerteti: *Hegyesi M.*: i. m. 23—42. old. L. még: Magyar életrajzi lexikon. 1. köt. Bp. 1967. 183. old. *Reiszig*, I. 555—556. old.

20 *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 3. köt. Pest, 1858. 131. old. *Hegyesi M.*: i. m. 14. old. *Reiszig Ede*: Bihar vármegye nemes családai. Bihar vármegye és Nagyvárad. Bp. 1901. 625. old. (a továbbiakban: *Reiszig*, III.). *Winkler Lajos*: Társadalom. Uo. 348. old.

21 *Hegyesi M.*: i. m. 12. old.

22 *Nagy I.*: i. m. 10. köt. (1863) 764. old. Magyar életrajzi lexikon. 2. köt. Bp. 1969. 789. old.

23 *Nagy I.*: i. m. 5. köt. (1859) 369. old.

24 Uo. 6. köt. (1860) 281. old. *Reiszig*, III. 635. old.

25 *Reiszig*, I. 556. old. *Reiszig*, III. 643. old. *Nagy I.*: i. m. 9. köt. (1862) 664. old.

26 *Hegyesi M.*: i. m. 14., 64., 75—78., 101—104., 276—277., 287—303., 341—342. old. *Reiszig*, I. 557. old. *Reiszig*, II. 657. old. *Nagy I.*: i. m. 5. köt. (1859) 126. old.

27 *Szinnyei J.*: i. m. 12. köt. Bp. 1908. 1162—1163. has.

másod alispán lett) — hovatartozása bizonytalan; ők nyilván hol egyik, hol másik csoportot erősítették.²⁸

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a 23 tagú küldöttség politikailag és ideológiailag erősen megoszlott. Összetétele nyilvánvalóan tudatos kompromisszum eredménye. Mint látni fogjuk, ez a tanügyi munkálattal kapcsolatos bizottsági észrevételekben is tükröződött. A megválasztott bizottság működéséről egyébként dokumentumok nem maradtak fenn; annak sincs nyoma a levéltári iratokban, hogy kiket kértek fel a tanügyi operatum átvizsgálására. Az egyetlen forrás, amire támaszkodhatunk, az utolsó öszbizottsági ülés kivonatos jegyzőkönyve. Ez azonos a nyomtatásban is közzétett jelentéssel. Mivel az itt olvasható megjegyzéseket, javaslatokat a teljes küldöttség szövegezte (vagy hagyta jóvá), megengedhető a következtetés, hogy az ezen belüli érdek- és erőviszonyok határozták meg, mi került be a véglegesnek szánt véleménybe.

A kólera járvány és a parasztfelkelés miatt közbeiktatott kényszerszünet miatt a Bihar megyei küldöttség csak 1832 nyarán folytatta ténykedését. „A tanítást és tudományokat illető munká”-ról 1832. augusztus 27—31. között tanácskozott. Az a tény, hogy öt napig húzódott el a vita, két dolgot is bizonyít. Először is azt, hogy az alapidokumentum igen terjedelmes volt, tehát átnézése eleve hosszú időbe telt. Másodszor azt, hogy viszonylag sok hozzászólás lehetett, azaz a reformellenzék csak kemény csatározások (olykor engedmények) árán vihette keresztül akarátát.

Bihar megyében elébe mentek az 1832. szeptember 4-én kibocsátott kancelláriai rendeletnek, amely előírta a törvényhatóságoknak, hogy igyekezzenek a rendszeres munkálatok megvizsgálását befejezni, mert ettől függ az országgyűlés összehívásának napja.²⁹ A küldöttség jelentését az 1832. szeptember 24-én megnyílt megyei közgyűlésen ismertették.³⁰ A rendek a tanügyi operatumot érintő részt öt módosítással fogadták el.³¹ A közgyűlési kiigazítások is igazolják, amit fentebb állítottunk: a bizottsági észrevételek egyike-másika — főleg a katolikus egyházra vonatkozók — kompromisszum után született. A küldöttségben a katolikus papok olykor ellensúlyozni tudták Beöthy Ödönt és társait, a közgyűlésen viszont a világi rendek nagy fölényben voltak, itt már sokkal inkább figyelembe vették a köznemesség szempontjait.

Többször utaltunk már rá, hogy a megye rendei a tanügyi munkálathoz fűzött bizottsági észrevételeket és a közgyűlési módosításokat kinyomatták. A kicsiny, mindössze 9 oldalas (ebből 7 oldal a szöveg) füzet 1833-as datálással, de még 1832-ben Nagyváradon jelent meg, „Tichy János’ könyvnyomtató-intézetében”.³² Szétküldték a többi megyének, miként a bihariak is megkapták az ország más tájain elkészült és kiadott jelentéseket.

28 A bizottság névsorát l. HBmL IV. A. 1/a. 135—25—26. old.

29 HBmL IV. A. 1/a. 138. 193. old.

30 HBmL IV. A. 1/a. 138. 229. old. Észrevételei ... 9. old.

31 A határozat szövegét l. a közgyűlési jegyzőkönyvben: HBmL IV. A. 1/a. 138. 229—231. old. a módosításokat közölte még: Észrevételei ... 9. old.

32 Címét l. a 12. számú jegyzetben.

A bihari állásfoglalás

A Bihar megyei küldöttség jelentése belső szerkezetében igazodott az országos bizottság munkálatához. Előbb az abban foglalt törvényjavaslat („a nemzeti nevelés általános alapelveinek rendszeréről”) paragrafusait³³ véleményezték, majd az operátum pontjainak sörrendjében haladva tették meg észrevételeiket. Az ismétléseket elkerülendő a korábban kifejtett nézeteikre csak visszautaltak.

Az egésznek a szemlélete és a részletek tartalma egyaránt azt mutatja, hogy a bizottság és a közgyűlés is a nemzeti fejlődés szempontjából ítélte fontosabbnak az oktatásügyi intézkedéseket. A polgárosodás követelményei még háttérbe szorultak, többnyire másodlagosan jelentkeztek. Talán ezzel magyarázható, hogy a szűkebben vett pedagógiai kérdésekkel sem foglalkoztak.

A bihari észrevételek fő mondandója a nemzeti nevelés koncepciójához kötődik. Akkoriban a nemzeti nevelés elsősorban a következőket jelentette: a magyar nemzet (azaz a nemesi nemzet) irányítja a közoktatást; magyar nyelven és nemzeti szellemben folyik a tanítás; a nemzeti egység elve az iskolákban is megvalósul.

A küldöttség már a bevezető gondolatokban állást foglalt az immár évtizedek óta és majd a reformkor végéig vitatott, a nemzeti önrendelkezés problémájával szorosan összefüggő kérdésben: kit illet a nevelésügyben az intézkedés joga? egyedül a királyt vagy a nemzetet (illetve az azt képviselő országgyűlést)? Nem értett egyet az operátum azon megállapításával, mely szerint az oktatás ügyeinek intézése a király személyes jogköre (ún. fenntartott felségi jog), amelyet a rendek semmiképp sem korlátozhatnak.³⁴ Ezzel szemben így érvelt: „egy szabad rendelkezésekkel élő nemzetnek, ki Királyával eggyetértőleg hoz minden rendű törvényeket, nem csak szükséges, de egyszersmind jussa is van önnön magzatjainak miképpen leendő pallérozódásáról az idők- és környűállásokhoz alkalmaztatva fejedelmével eggyetértve gondoskodni.”³⁵ Vagyis a tagok többsége az ellenzék mérsékeltebb szárnyának álláspontját és Prónay János nógrádi követnek a munkálat mellékleteként közölt különvéleményét tette magáévá; azaz úgy látta, hogy az országgyűlésnek és az uralkodónak együtt, közösen kell a közoktatásról rendelkezni. Mégpedig „olgy formán, hogy a' nevelés-, tanítás-, és oktatásnak módja mindenkor az Országgyűlésen időről időre megállapítatván, az e' részbeni végrehajtás és főfelügyezés Király Ő Felségét, és e' részben megbízandó királyi helytartó magyar tanácsot illesse.”³⁶ Ugyanezt — más szavakkal — még egyszer, a törvényjavaslat vonatkozó paragrafusainál megismételték.³⁷ (Közbevetőleg: voltak megyék, amelyek kizárólag a rendek jogát ismerték el a nevelésügyi igazgatásban.) A bihari deputáció (és közgyűlés) igényt formált arra is, hogy az országgyűlés a végrehajtó ha-

33 Magyar fordításban közli *Kármán M.*: i, m. 2. köt. 120—126. old. Eredeti latin szövege: *Projectum Articuli. De Systemate Generalium Principiorum Nationalis Educationis. Opinio ... Rei Literariae.* Posony, 1830. 8—12. old.

34 Észrevételei ... 3. old.

35 Észrevételei ... 3. old.

36 Uo. 3. old.

37 Uo. 4. old.

talom szerveit, nevezetesen a helytartótanácsot ellenőrizhesse, s rendszeresen beszámoltathassa.³⁸

A rendek beleszólást követeltek a közoktatási költségek fedezésére szolgáló királyi és egyéb országos érdekű alapítványok kezelésében is. A bihari jelentés elismerte, hogy a tanulmányi (amelyből az ún. normális iskolákat, a katolikus gimnáziumokat és akadémiákat finanszírozták) és az egyetemi alapot (amelyből a pesti egyetemet tartották fenn), továbbá az ösztöndíj- és más fundációkat a helytartótanács igazgassa, s a királyé legyen a főfelügyelet jussa, mégis úgy vélte: „mindazáltal szükséges lenne, hogy ezen az országot illető vagyonoknak kormányozásáról, jövedelmeiről és kiadásairól az Országgyűlésre a' számadásnak kivonatja mindenkoron hiteles és felvilágosító formájában bemutatódjon.”³⁹ Összhangban állt ezzel az a megjegyzés, amely királyi választ sürgetett néhány, a törvényhatóságok vagy községek által létesített alapítványokat ért sérelemre.⁴⁰

Minden bizonnyal a bizottság egyházi tagjainak tett engedmény volt (talán az előbbieknél fejében) az elemi oktatás megyei irányítását illető elhatározás. Az operátum azt javasolta, hogy a falusi katolikus iskolák felügyeletét a megyékben egy vagy két választott inspektorra bízzák. Ez mindenképpen előrelépést jelentett volna, mert addig csak a hat tankerületben volt egy-egy, a király által kinevezett elemi iskolai tanfelügyelő, a legtöbb esetben egyházi személy.⁴¹ A bihari küldöttség — feltűnően bonyolult és hosszadalmas indoklással — az addigi gyakorlat megtartását ajánlotta. Azzal érvelt, hogy a nagyobb kiterjedésű és népesebb megyékben — ilyen volt Bihar is — ez a feladat roppant nagy terhet róna a világi személyekre (ha egyáltalán találnának alkalmas vállalkozókat), akik ezért semmi díjazást nem kapnának. Kikötötték volna viszont, hogy az esperesek mint inspektorok ezután nemcsak az iskolai előjárásnak, hanem az illetékes törvényhatóságnak (megyének) is kötelesek jelentést adni.⁴² Ezzel az indítvánnyal a vármegyei közgyűlés nem értett egyet. Ehelyett „az országos Küldöttségnek abbéli javallatját, hogy az iskolákra világi tagok ügyeljenek, kívánják elfogadni; semmit sem kételkedvén, hogy valamint ezen megyében, úgy másokban többen fognak találkozni, kik ezen habár terhes hivatalt a' közjónak tekintetéből jutalom nélkül felvállalandják.”⁴³

A bihari küldöttség felismerte, hogy a nemzeti egységet ez idő tájt súlyosan veszélyeztető vallási ellentétek tompításának és a protestánsokat sújtó diszkrimináció felszámolásának egyik fontos eszköze lehet a katolikus és protestáns iskolák közelítése, a közoktatás tartalmi egységének biztosítása. Ezért helyeselte a törvényjavaslat 1. §-át, amely a nemzeti nevelés általános elveit a protestánsokra is ki akarta terjeszteni. Szükségesnek érezte viszont hozzáfűzni, hogy ez csak akkor valósítható meg, „ha a' nevelés' és tanítás' rendi Országgyűlés által meg lessz állapítva.” Csakis az így hozott törvény bír mindenkire nézve kötelező hatállyal, csakis ez szoríthat-

38 Uo. 8. old.

39 Uo. 4—5. old.

40 Uo. 8. old.

41 *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése. Bp. 1976. 213. old. *Mészáros István*: A magyar nevelés története 1790—1849. Bp. 1968. 78—89. old. *Kornis Gy.*: i. m. 1. köt. 548—549. old.

42 Észrevételei ... 5—6. old.

43 Uo. 9. old.

ja a protestánsok törvényesített tanügyi autonómiáját szűkebb körre, amelyben „egyedül iskolai-elöljáróiknak 's tanítóiknak választásában légyen teljes szabadságok.”⁴⁴

A bihariak úgy gondolták, hogy az imént említett paragrafus életbe léptetésével a különböző felekezetek tanintézetei mindenki előtt — vallás-különbség nélkül — nyitva állnak majd. Egy korábbi királyi rendelet szerint ugyanis a katolikusok csak uralkodói engedéllyel látogathatták a protestáns közép- és főiskolákat.⁴⁵ Egy másik rendelet pedig azt tiltotta meg a katolikus szülőknek, hogy gyermekeik mellé protestáns házi tanítót fogadjanak.⁴⁶ Ez utóbbi visszavonását a bihari jelentés kifejezetten követelte.⁴⁷ A közgyűlés ezt még azzal is megokolta, hogy „az ebbéli korlátozás által a' természetbe gyökeredzett, és a' világi törvény által is megállapított atyai-gondoskodásbéli szabadságot nem érdemlett határok közé szorítottak ösmérik.”⁴⁸ A rendek tehát mind a természeti jogot, mind a nemesi kiváltságokat sértve érezték. Az iskolák, illetve a nevelők szabad megválasztásának tilalma elleni fellépés azonban túlmutat a sérelmi politikán, mégpedig a polgári értelemben vett tanulási, művelődési szabadság irányába.

Egyetértettek a bihari rendek az operátum szerkesztőivel abban, hogy a vallástant mindenütt az illető egyház megbízottjai (papjai, hittanárai) oktassák. Nem fogadták el viszont, hogy e megkülönböztetés más, a vallástannal szorosabban összefüggő tantárgyakat is érintse, mert ez „több kérdésekre szolgáltatna alkalmatosságot”, azaz parttalan és féktelen vitáknak nyitna kaput.⁴⁹

A megyei közgyűlésen a világi rendek nyomására kiegészítették a bizottsági véleményt egy további kéréssel: az iskolai ösztöndíjak, illetve az ezeket célzó fundációk, „a' mennyiben ezek királyiak, vagy ha egyes személyek által is alapítottak, de vallásbéli tekintetre szorítva nem volnának, az érdemes ifjak közt vallásbéli tekintet nélkül osztassanak.”⁵⁰

A reformkor elején vált a hazai polgárosodás egyik központi feladatává a magyar nyelv jogainak kivívása: kormányzati (hivatali) és oktatási nyelvvé tétele. A progresszió képviselői a magyar tannyelvben látták a nemzeti művelődés, tudományosság előmozdításának, az ismeretek terjesztésének és ezen keresztül a társadalmi haladásnak, boldogulásnak az egyik leghatékonyabb eszközét.⁵¹

44 Uo. 3. old. A protestáns (református és evangélikus) egyházak vallási és tanügyi autonómiáját az 1791:XXVI. tc. biztosította. Vö. Magyar törvénytár, 1740—1835. évi törvéncikkek. Bp. 1901. 169—175. old.

45 E királyi rendelet 1798. december 5-én kelt. L. Egyházi köz-ügyekben 1844-ig kibocsátott k. királyi rendelmények... Nagyszombat, 1846. 205—207. old.

46 Ezt a királyi parancsolatot 1824. február 27-én hozta nyilvánosságra a helytartótanács. L. *Blasy L.*: Egyházi törvény... Pest, 1844. 16. old.

47 Észrevételei... 8. old.

48 Uo. 9. old.

49 Uo. 4. old.

50 Uo. 9. old.

51 Vö. *Varga János*: A nemzeti nyelv szerepe a polgári fejlődésben Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1961. 3. sz. 284—304. old. *Arató Endre*: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790—1849. Bp. 1960. 2. köt. 34—38. old. *Kovács Endre*: Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon. Bp. 1977. 147—203. old. *Székfü Gyula*: Bevezetés. Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790—1848. Bp. 1926. 5—208. old. *Bakos József*: Nyelv és iskola. Az egri Pedagógiai Főiskola évkönyve I. Eger, 1955. 7—8. old.

A Bihar megyei ellenzék is azért harcolt, hogy a grammatikális iskolákban, a gimnáziumokban, az akadémiákon és az egyetemen minél előbb szüntessék be a latin nyelvű tanítást. A küldöttség „kívánatosnak látja azt, hogy mind az alsóbb, mind a' felsőbb oskolákban minden tudomány magyar nyelven taníttasson azért, mert a' tanításnak főczélja a' pallérozódás; ez pedig legsikeresebben terjed elő akkor, ha mihelyt a' kor engedi, hozzáalkalmaztatott rendszerrel közöltetik azon serdülő ifjakkal, kik eddig az idegen nyelvnek tanulása miatt szinte emberkor értéig el voltak zárva olly nemes tudományok' tudhatásától, a' mellyeket erejekkel már ezelőtt sokkal megbirkózhattak volna.⁵² Nem tagadta, hogy a latin nyelv ismerete sokak számára szükséges: az alkotmány, a törvények e nyelven íródtak; a tudósok munkájához nélkülözhetetlen; az ország így csatlakozhat az egyetemes tudományossághoz. Minderre azonban elég, ha a latin kötelező tárgy marad a közép- és főiskolákban.⁵³ A latin nyelv eredményesebb tanulása érdekében a bihari deputáció javasolta, hogy az akadémiák és az egyetem filozófiai és jogi kurzusain rendkívüli (szabadon választható) tantárgyként a görög irodalmat is oktassák.⁵⁴

Tiltakozott a küldöttség a németesítés rejtett szándéka ellen is. Az operátum ugyanis felvetette, hogy a német nyelv tökéletesebb elsajátítása céljából a magyar ifjak azokat a tantárgyakat, amelyeket addig honi nyelven adtak elő, magyarul vagy németül tanulhassák és mondhassák fel. A két nyelv keverését számos megye, így Bihar is elutasította. Hasznosnak találta viszont, hogy a gimnáziumtól felfelé a német legyen kötelező tárgy, mert „Magyarországon és magyarnak a' német nyelvnek tudása, főképpen az Ausztriai tartományokkal fentálló összveköttetés miatt olyannyira szükséges, hogy azt nem csak tanítani, sőt annak tanulását minden tanulónak köteletségébe tenni kellene.”⁵⁵

A bihari rendek úgy vélték, hogy a pesti egyetem állatgyógyintézetében sem lehet a tanárok választására bízni, hogy a gyógykovácsokat milyen nyelven oktassák. Szerintük „ha a' magyar nyelvet nem értőknek kedvéért ezen tudomány német nyelven is tanítódik, a' magyar nyelven leendő taníttatása semmi esetre el ne maradjon, nehogy a' németeknél sokkal számosabb magyar mesteremberek tudományos formáltatásokra nézve akadályt lássanak.”⁵⁶

A selmeci bányászati akadémia tannyelvével kapcsolatos felemás álláspont a bizottság belső megosztottságát jelzi. A német oktatási nyelv meghagyását nem vitatták (ezt a közgyűlés sem kifogásolta), emellett azonban jónak látták volna egy vagy több magyar professzor alkalmazását, akik latinul vagy magyarul tanítanának. Mivel ennek feltételei — a mesterszavak (szakkifejezések) lefordítása és egy magyar nyelvű kézikönyv kidolgozása — hiányoznak, szerintük, egyelőre ez sem valószínű meg.⁵⁷ A közgyűlés e kérdésben is határozottabb volt, mint a küldöttség. A latin nyelvű oktatást feleslegesnek ítélte Selmecen, a magyar nyelvűt viszont „a' magyar ifjak előmenetelének tekintetéből” okvetlenül szükségesnek. Elismerte az

52 Észrevételei ... 4. old. 1. még: Uo. 6. és 7. old.

53 Uo. 4. old.

54 Uo. 7. old.

55 Uo. 6. old.

56 Uo. 8. old.

57 Uo. 7—8. old.

operátum azon állítását, hogy a selmeci tanintézet felől — mivel a kincstárból tartják fenn — egyedül a király rendelkezik. Ezért úgy vélte, hogy az uralkodót „az országgyűlés’ útján illendően megkérni kellene az eránt, hogy ezen tudománynak magyar nyelven leendő tanítását is elrendelni méltóztasson.”⁵⁸

A leendő bányatisztek és gyógykovácsok magyarul való oktatása nem csupán nyelvi követelés, hanem jóval több annál. Valójában az ország gazdasági fejlődése, polgári átalakulása szempontjából oly fontos magyar (nemzeti) szakembergárda létrejöttét szorgalmazták ezzel. Ezért üdvözölték „az országbéli gazdálkodást nagy előmenetellel kecsegtető” mezőgazdasági tanintézet ötletét is. Ennek felállítását a bihari küldöttség a nemesség anyagi támogatásával, országos összefogással képzelte el.⁵⁹

A korabeli rendi felfogás szerint a magyar nyelvű tanítás az egyik biztosítéka a nemzeti szellemű nevelésnek. A másik a nemzeti jelleg dominánsá válása a tananyagban. Többek között ezt célozta a Bihar megyeiek azon javaslata, hogy az iskolákban tanított magyarországi statisztika és közjog tankönyveit az ország (azaz a nemesi nemzet, illetve az országgyűlés) írassa meg és hagyja jóvá.⁶⁰ Ugyanezért kívánták a magyar történelmet már a grammatikális iskolákban is oktatni.⁶¹ A küldöttség új, cél- és korszerű tankönyvek bevezetésére is gondolt, s a kidolgozásra a nemrég megalakult Magyar Tudós Társaságot akarta felszólítani.⁶² Addig is korlátozni kívánta — országgyűlési úton — a katolikus tankönyvkiadás privilégiumát élvező egyetemi nyomda árdrágító és így a vevőket elidegenítő ténykedését.⁶³

A Bihar megyei rendek támogatták a nyelvi mozgalom másik, sokkal ellentmondásosabb irányát, a nyelvterjesztést, a magyarosítást is. A magyar nyelv kötelező iskolai oktatásának hívei voltak, s ezt már az elemi iskolában el akarták kezdeni. A bizottsági jelentés záradékában, majd az 1832. november 5-én megszavazott követutasításban is egyértelműen megfogalmazták, hogy „a’ tanítás- és tanulásnak minden poczain a’ magyar nyelvnek használása bevétetni” szükséges.⁶⁴ A népoktatás feljesztését, a falvakban és a pusztákon az iskolák létesítését ekkor még kizárólag a nyelvterjesztés szempontjából vizsgálták és helyeselték. Az anyagiak biztosítását — akárcsak az operátum — a községektől és a földesuraktól várták, illetve a tanulmányi alapból óhajtották pótolni a hiányzó összeget.⁶⁵

Elsősorban a szegényebb sorsú nemesség érdekeinek védelme, másodsorban a művelődési szabadság elve vezérelte a bihari küldöttség tagjait a tandíjjal és a továbbtanulással kapcsolatos észrevételeknél. A többség felismerte, hogy az *Opinio*... összeállítói a tandíjjal nem is annyira a közoktatás hiányos pénzalapjait kívánták növelni, hanem inkább az alacsonyabb születésű ifjakat akarták távol tartani a felsőbb iskoláktól, vagyis

38 Uo. 9. old.

59 Uo. 8. old.

60 Uo. 4. old.

61 Uo. 6. old.

62 Uo. 5. és 6. old.

63 Uo. 8. old.

64 Uo. 9. old. (innen az idézet); a követutasítás: Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai — HBmL IV. A. 1/b. 404. 1392. old.

65 Észrevételei... 9. old.

azt a társadalmi megkülönböztetés eszközének szánták.⁶⁶ Éppen ezért úgy foglaltak állást, hogy a csekély vagyonú szülők gyermekeit a tandíj (didactrum) fizetése alól fel kell menteni.⁶⁷

Pszichológiai, pedagógiai érveket sorakoztatott fel a küldöttség az országos deputáció azon indítványának cáfolatára, amellyel „a' csekélyebb tudományú tanulók” elől el akarta zárni a továbbtanulás útját: „mert ha elhallgatja is az ember a' netalán hibás erkölcsű tanítók által okozható visszaéléseket, szinte lehetetlen azt meghatározni, hogy ki legyen alkalmas a' tudományok' tanulására és követésére, annyival inkább, a' mennyivel bizonyosabb az, hogy gyakran a' nagy előmenetelt mutatók hanyatlottak, a' kevésbé ügyesek pedig későbbben úgy fejlődtek ki, mint igazán érdemes követői a' tisztességes tudományoknak.” Ezért „csak éppen elme nélkül valóságosan szűkölködőkkel, ha hogy különben is módjok nem volna a' tanulás terheinek viselésére, kellene e' részben tiltólag cselekedni.”⁶⁸ Egyébként a bizottság nagy jelentőséget tulajdonított az értelmi képességeknek. Nem fogadta el azt a megkötést, mely szerint 10. életévének betöltése előtt senki se léphetne feljebb a grammatikális iskolákból. Szerinte „a' feljebbmenetelben nem az életidőre, hanem egyedül a' tanulók' elmebeli tehetségére kelletik tekinteni”.⁶⁹

A közgyűlés a továbbtanulás kérdésében kissé szigorúbb volt. Az előmenetel minősítését a rendek sem tartották fontosnak, a pénzügyi fedezetet viszont igen. Ezért azt javasolták, „hogy az oskolai feljebbvitel' alkalmazásával kiki szülőtte helyének előljáróságától veendő bizonyítvánnyal köteleztesen felállítani azt, hogy a' tanulásra szükséges költségeknek viselésére van-e elég értéke”.⁷⁰

Az alföldi nemesség és az alföldi polgárosodó parasztság (főként a mezővárosi lakosság) érdekeit sértette az operátum azon javaslata, hogy a tanulmányi alap megbomlott egyensúlyának helyreállítása érdekében a királyi (katolikus) gimnáziumok számát csökkentsék. A bihari küldöttség úgy vélte, hogy a gimnáziumok egyikét sem szabad megszüntetni. Inkább meg kell kérni a királyt, hogy a tanulmányi alap hiányait „szabad rendelkezésétől függő javaiból” egészítse ki, „és egyáltalában a' tudományok' tenyésztését királyi adományjával elősegélleni méltóztasson”.⁷¹

Komoly hibának minősítette volna a küldöttség azt is, ha a pesti egyetem orvoskarán takarékosági megfontolásokból csökkentenék a tanárok és segédjeik számát. Szerinte épp ellenkezőleg kellene eljárni: „nemcsak az orvosi, de más tudományoknál is annyira kellene azoknak számát szaporítani, hogy egy tanító a' tudományoknak csak egyik ágát tanítsa, azért, mert illendő jutalom mellett csak így lehet azt reményleni, hogy a' tanító a' felvállalt tudományos előadásoknak kidolgozására elegendő szorgalmat fordíthatván, tanítványi haszonnal hallgatandják, és ez által azonkívül, hogy a' tanítóknak számosabb volta a' tanítványokra nézve hasznos vetélkedést

66 *Opinio... Rei Literariae*. Posony, 1830. 22. old. Vö. *Kármán Mór: A nemzeti nevelés eszményének kialakulása 1848-ig. Budapesti Szemle*, 1911. 147. köt. 220. old.

67 *Észrevételei... 5. old.*

68 Uo. 4. old. Az erre való ügyelést lentebb még egyszer kiemelték: Uo. 6—7. old.

69 Uo. 6. old.

70 Uo. 9. old.

71 Uo. 5. old.

szülend, az ifjúságnak pallérozása is előmenetelesebb léssen”.⁷² Az álláspont világos és előremutató: javítani kell az egyetemi oktatás, a szakképzés színvonalát; ennek feltétele, hogy a professzorok csak egy tárgyat tanítsanak, s így abban tudományosan is elmélyedhessenek. A gondolat sejteti azt is, hogy szövegezőitől a külföldről ismert tanszabadság eszméje sem idegen; a tantárgyak és professzorok megválasztásának szabadságát ugyanis elvben elismerte.

Az orvostudományi segédanyagok számának gyarapítását más okból is indokoltak tartotta a küldöttség: „a’ jövendőkre nézve leginkább a’ segédszolgálat formálja legbiztosabban nem csak a’ hasznos tanítókat, hanem a’ valóságos gyógyító orvosokat is”.⁷³ Vagyis a klinikai gyakorlat kibővítésétől az orvosi gyógyítómunka általános javulását remélte.

A közép- és főiskolai oktatás színvonalának emelését célozta a bihari deputációnak az a megjegyzése, mely szerint azokat a tanárokat, „a’ kik nem elegendőképpen bírnak azon tehetséggel, hogy tudományjokat másokkal hasznosan közöljék, a’ tanítói hivatalnak terhétől felmentetvén, mások által felcseréltesse”.⁷⁴ Ezzel a reformkori nevelésügy egy súlyos teherterelére mutatott rá: az egyetemi, akadémiai és gimnáziumi tanárok megválasztásuk, illetve kinevezésük után életfogytig (vagy legalábbis nyugdíjig) hivatalukban maradhattak; a gyenge munka nem volt ok az elbocsátásra, ezt elegendően kompenzálta a felsőbb hatósághoz (a kormányzésekhez, a katolikus egyházhoz) való szolgálai igazodás.

A reformellenzék — és vele a bihari küldöttség is — jól tudta, hogy Magyarország kulturális fejlődése csak úgy lehetséges, ha a külfölddel való kapcsolatok nem szakadnak meg, sőt azok tovább bővülnek, erősödnek. Ezért tartották szükségesnek a bihari rendek, hogy a latin nyelv továbbra is kötelező tantárgy maradjon az iskolákban, mert így a jövő tudósai kellő nyelvismeretre tehetnek szert, bekapcsolódhatnak a nemzetközi tudományos élet áramlatába. A latin eltörlése — mondta a jelentés — „a’ tudományok’ sorából kirekesztve országunknak káros következtést szülne”.⁷⁵ Ezért nem értettek egyet az országos deputáció azon indítványával, hogy a külföldön diplomát szerzett orvosok csak akkor folytathassanak gyakorlatot hazánkban, ha itt is leteszik a vizsgát. „De ezen megszorítását a’ külföldről netalán bejövő tudományos férfiaknak, valamint külföldi tudományos főiskola által költ diplomák erejének fontolgatását a’ Kiküldöttség csak annál fogva is, mert az orvosi tudomány elveinek mindenütt ugyanazoknak kelletik lenni; az orvosi tudomány’ országos pallérozódása akadályjának véli, sőt lehet attól tartani, hogy idővel a’ külföld is e’ részben hasonló megszorításokat fogna használni Magyarországra nézve, a’ midőn különben viszonyzó kedvezésekhez lehet reménység.” A bizottság elégnak ítélte, ha a külföldről bejövők kellően igazolják diplomáik valóságát.⁷⁶

72 Uo. 5. old.

73 Uo. 7. old.

74 Uo. 4. old.

75 Uo. 4. old.

76 Uo. 7. old.

A munkálat és az észrevételek sorsa

Fentebb már említettük, hogy a küldöttség állásfoglalását az 1832. szeptember 24-i Bihar megyei közgyűlés hagyta jóvá, némi kiegészítéssel és módosítással. Az 1832. december 16-ára hirdetett országgyűlésre november 5-én választották meg a követeket: Tisza Lajos első alispánt és Beöthy Ödön táblabíró. Még aznap elfogadták a követutasítást is.⁷⁷ Az utasítás az imént elemzett jelentés pontjaira külön nem tér ki, de a közgyűlési határozat kötelezte a követeket, hogy ennek szellemében szóljanak hozzá és szavazzanak a tanügyi munkálat diétai vitáján. Külön csak a magyar nyelv terjesztéséről szólt, a már idézett módon. Továbbá, szintén megegyezően a jelentéssel, feladatul szabta a követeknek, hogy eszközöljék ki báró Szepessy Ignác pécsi püspök alapítványának — amellyel saját költségén egy bölcsészeti akadémiát állított fel Pécsen — törvénybe iktatását.⁷⁸

Az 1832—36-os országgyűlésen a követek (köztük Beöthy Ödön is) egyre-másra indítványozták az utasításaikban szereplő tárgyak napirendre tűzését, egyáltalán a tanügyi munkálat megvitatását. Ezt egyébként a királyi előterjesztések is kilitásba helyezték, sőt az országgyűlést eleve a rendszeres munkálatok megtárgyalására hívták össze. A királyi pozíciók a sorrendet is megjelölték: a tanügyi operátum a negyedik helyre került, az úrbéri, a jogi és az adóügyi után.⁷⁹ A sorrendi vita — amely az ellenzék és a kormánypárt első nagy összecsapása volt a diétán — a tanügyi munkálatot nem érintette. Az idő előrehaladtával azonban egyre világosabbá vált, hogy ezen az országgyűlésen már nem fogják felvenni. Az ellenzéknek csak a követi utasításokban szereplő részkérdéseket sikerült napirendre tűzni. Ezeknek a tárgyalását is a kormánypárti és konzervatív követek, méginkább a főrendek minduntalan az operátum felvételének időpontjára akarták halasztani. E taktika célja a reformtábor által javasolt módosítások, intézkedések elodázása volt. A liberálisok is elfogadták ezt a taktikát, mert ekkor még nem részintézkedésekre törekedtek, hanem az egész oktatási rendszer gyökeres, átfogó reformját egyszerre szerették volna végrehajtani.⁸⁰ Csak az országgyűlés vége felé ismerték fel, hogy ez a taktika nem vezethet eredményre, mert a rendszeres bizottság munkálata aligha kerül a rendek elé.

Az 1827-es tanügyi albizottság operátumát később sem tárgyalták az országgyűlésen, azaz ennek is az lett a sorsa, mint az 1793-as tervezetnek. A megyei vélemények, határozatok egy része azonban az utasításokon keresztül mégis az országgyűlés elé jutott; a művelődésügyi, oktatásügyi témák 1832—36-tól sorozatosan és a korábbiaknál nyomatékosabban napirendre kerültek. Egyébként az operátumokat — így a tanügyit sem — nem vetették el hivatalosan: mivel egy törvény értelmében készültek, tárgyalásuk, a bennük kifejtett nézetek országgyűlési megvitatása mindaddig követelhető volt, amíg más törvény azt el nem ejti. Ilyet azonban nem hoztak, így a munkálatok egy ideig, olykor a reformkor végéig hivatkozási alapul szolgálhattak a rendek számára. Hatásosabb taktikai eszköznek bizonyul-

77 HBmL IV. A. 1/a. 138., 413. és 421. old.

78 HBmL IV. A. 1/b. 404. 1392. old. — Vö. Észrevételei... 7. old.

79 Az 1832—36. évi országgyűlés írásai. I. köt. Pozsony, 1833. 4. old.

80 Hasonló szellemű utasítást adtak követeknek a bihari rendek is: HBmL IV. A. 1/b. 404. 1392. old.

tak azonban az udvar, a kormány kezében: a felmerülő kívánságokat azok rendszeres tárgyalására utalva állandóan halogathatta a rendi követelések, így a reformjavaslatok teljesítését is. Kölcsey Ferenc már 1834. november 10-én figyelmeztetett erre, alsó táblai beszédében: „1790 óta, mióta t. i. a rendes munkálatok megrendeltettek, elkészültek, valahányszor országgyűléseinken a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére, a rendszeres munkákra igazítás vala”.⁸¹

A reformellenzék oktatáspolitikai törekvései az operátumtól különválasztva valósultak meg, a konzervatívokkal, a katolikus klérussal és az udvarral folytatott kemény, hosszadalmas viták, harc után és árán. A közép- és főiskolák magyar tanítási nyelvéről — amelynek bevezetését a bihari rendek is sürgették — az 1844: II. törvénycikk rendelkezett.⁸² A közoktatás nemzeti irányítását és a szabad iskolaválasztás jogát azonban csak a polgári forradalom győzelmekor, az áprilisi törvényekben sikerült kivívni, jellelően az 1848: III., XIX. és XX. törvénycikk által.⁸³

*Замечание Бихарской области к работе Учебного
Регулярного Комитета 1827-ого года*

Миклош Бенеи

Поворотным пунктом в процессе венгерских буржуазных преобразований явилась областная дискуссия 1831—32-ого года Всевенгерского Регулярного Комитета, созданного VIII. параграфом 1827-ого года. Тогда формировалась в систему программа либеральных реформ. Критикуя консервативную программу учебного вицекомитета, во многих областях приняли прогрессивные предложения, способствующие буржуазному и национальному развитию. В Бихарской области также победила программа оппозиции. Делегация и общее собрание, прежде всего с точки зрения национального развития и самоопределения, определили важными принятые меры просвещения.

Главные требования сословий: пусть дворянское сословие руководит просвещением при помощи законов, принятых на государственном собрании, т. е. чтобы прекратилось исключительное право контроля; чтобы учебные заведения различных вероисповеданий без религиозных ограничений были открыты перед всеми; чтобы в средних и высших учебных заведениях обучение проходило на венгерском языке (вместо латинского); чтобы преподавали венгерский язык и в начальных школах; чтобы улучшили уровень образования в пештском университете; чтобы обеспечили условия для поддержания связей с границей. Государственное собрание никогда не занималось бы работой Регулярного Учебного Комитета, но главные цели ряда реформ (венгерский язык, право свободного выбора учебного заведения и т. д.) осуществились в последнем периоде этапа реформ, вернее, во время буржуазной революции 1848-ого года.

81 Kölcsey Ferenc összes művei. Bp. 1960. 2. köt. 154—155. old.

82 Magyar törvénytár. 1836—1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 198. old.

83 Uo. 218—220. és 243. old.